

med. Boken är annars överlag tydlig. Viktiga sammanhang och betydelsefulla händelser framhävs och betonas på ett pedagogiskt sätt. Det finns naturligtvis historiska utländska paralleller till svensk militär kartering och även detta framkommer i texten. I Sverige hade verksamheten, liksom i Danmark, Frankrike och Ryssland, en stark koppling till staten och militära institutioner, till skillnad från Storbritannien där det fanns ett större inslag av privata aktörer.

Gussarsson knyter ihop trådarna och besvarar bokens inledande frågor i det avslutande kapitlet. Slutsatsen är att Fältmätningsskåren gjorde ett stort avtryck när det kommer till uppbyggnaden av landets infrastruktur och till nationsbygget. Den spelade en väsentlig roll i dåtidens krigföring men också för samhällsutvecklingen i stort. Gussarsson lovordar Fältmätningsskårens officerare som "präglade av upplysningstidens tankegod om vetenskaplighet och effektivitet – var såväl tekniskt och teoretiskt skickliga som drivna och företagsamma". Maria Gussarssons bok är väl underbyggd, välskriven och ett viktigt bidrag till svensk kartografisk historia.

Uppsala universitet

MATS HÖGLUND

Sven Fritz, *Johan Liljencrants: Den fredsälskande reformivraren som blev Gustaf III:s och Sveriges förste finansminister* (Stockholm: Institutet för ekonomisk-historisk och företagsekonomisk forskning vid Handelshögskolan i Stockholm 2022). 733 s.

Det är en mycket omfattande biografi över Johan Liljencrants (1730–1815), född Westerman, som Sven Fritz ställt samman. Den sträcker sig från en genomgång av hans bakgrund och familjerelationer in i det tidiga 1800-talet. Huvudfokus i den omfattande boken ligger på Liljencrants mest aktiva tid i den centrala statsförvaltningen, med en början i 1750-talet och fram till avgången år 1786 som statssekreterare och chef för handels- och finansexpeditionen inom Kungl Maj:ts kansli, med moderna beteckningar finansminister. Denna roll kom Liljencrants att inneha i nära 14 år.

Sven Fritz uppehåller sig endast inledningsvis vid Liljencrants mer personliga biografiska förhållanden. Som det uppges är källmaterialet kring hans person relativt begränsat, medan Liljencrants genom sina många olika professionella roller, före och efter finansministertiden, genererat ett mycket omfattande källmaterial. Det finns också en omfattande vetenskaplig litteratur som belyser olika aspekter av Liljencrants många olika professionella roller och de sakfrågor han var involverad i. Fritz går igenom käll-läget och

berör den mer klassiska historiska forskningen från 1800-talet om frihetstiden, Gustav III:s regim och ett antal av de sakfrågor som Liljencrants tog ställning i.¹ Men även senare års forskning relateras, då delvis andra synpunkter på Liljencrants kommit i ljuset än hos klassiker som Heckscher, Odhner, Åmark, Montgomery och Brusewitz.

Det är en bild av en synnerligen aktiv och engagerad högre statstjänsteman som står fram i beskrivningen. Liljencrants uppger i sin självbiografi ha bedömt sin arbetsinsats till mellan tre till fyra personers, vilket kanske är mycket, men nog är de frågor han var involverad i omfattande och imponerande i sin bredd.

Liljencrants tjänstgöring i staten inleddes 1750 med en tjänst som oavlönad auskultant i Kommerskollegium. Efter ett par år där fick Liljencrants ett relativt generöst resestipendium för att göra en resa i Europa, till flera av de viktiga export- och importmarknaderna för Sverige. Intresset för handelns förutsättningar och möjligheterna att få avsättning för de varor som producerades i Sverige, eller skulle kunna produceras för att höja exportvärdet, kom från den tiden att bli några av hans främsta intressen. Liljencrants omfattande reseberättelse och hans olika program för hur näringslivets förutsättningar skulle kunna förbättras och förädlingsvärdet i exporten höjas uppmärksammades i riksdagen, där Liljencrants också var aktiv som sekreterare i bland annat Handels- och Manufakturdeputationen.

Liljencrants hade inte någon omfattande akademisk utbildning, med endast ett par terminer i Uppsala. Dock förefaller han, enligt Fritz, ha haft ett löpande intresse för att läsa in sig på tidens tongivande ekonomiska litteratur, både från Frankrike och England. Intryck från Gournay, Melon, Forbonnais och Hume är tydliga hos Liljencrants. Dessa kom att inspirera i frågor om handelspolitik, näringsfrihet, men också när det gällde penning- och valutapolitiken, som hörde till Liljencrants verkligt stora intressen. Här var uppmärksamheten riktad mot frågan om penningvärdets stabilisering, efter erfarenheten av en kraftig inhemsk inflation i Sverige till följd av den expansiva finanspolitiken under den senare delen av frihetstiden. Penningvärdet skulle kunna återställas och stabiliseras genom en övergång till silvermyntfot, menade Liljencrants. Växelkurspolitiken kom han under senare del av sin karriär att bli engagerad i mycket handgripligt med en rad interventioner i valutamarknaden som han genomförde under sin tid som finansminister under Gustav III.

Manufakturpolitiken, eller näringspolitiken som vi väl närmast skulle skriva idag, var ett ytterligare av de områden som Liljencrants ägnade om-

1. Det skall nämnas att recensenten i slutskedet av Sven Fritz arbete med boken har bidragit med visst underlag. Det gäller referenser till Erik Gustaf Geijers *Konung Gustav III:s efterlemnade och femtio år efter hans död öppnade papper* (1843).

fattande intresse. En huvudtes var att de produkter som exporterades skulle ges ett så högt förädlingsvärde som möjligt. I en tid när volymen producerade varor var svår att öka, kunde ändå värdet per enhet höjas. Här var Liljencrants inne i de flesta näringsgrenar med förslag om olika åtgärder; statliga subventioner, krediter och en bättre fungerande kredit- och bankmarknad i stort. Under sina första år i förvaltningen menade Liljencrants också att regleringarna av järnbruken borde minskas. Möjligheten att inrätta fria handelsplatser med fristäder hade han sett på sin Europaresa och förde också fram den möjlighet att främja näringsliv och handel. Det var inte någon brist på förslagen till förbättringar hos Liljencrants.

Som en del i sin mestadels liberala åskådning på samhälle och ekonomi ivrade Liljencrants därtill för allmänt ökade medborgerliga fri- och rättigheter som en ökad tryckfrihet, en friare syn på religionsutövning. Här låg han nära Peter Forsskål och Anders Chydenius i synsättet.

Som få andra fick Johan Liljencrants möjligheten under sin långa finansministertid att pröva sina olika reformförslag i praktiken. Inledningsvis i relativt nära samarbete med den reforminriktade Gustav III, men successivt alltmer snärjd i vardagens och politikens olika motsägelser och kontroverser. Inte minst ökade över tid olikheten i synsätt mellan Liljencrants och kungen. När allt större del av statens begränsade resurser kom att användas för krigsändamål, och i takt med att Liljencrants alltmer besvärades av den bristande koordineringen mellan olika förvaltningsdelar, kom en brytning till stånd. 1786 avgick Liljencrants som finansminister och utnämndes till riksråd, en roll som innebar att han fick en relativt tillbakadragen roll under sin långa återstående levnad.

Det är ett imponerande bredd och detaljrikedom i Sven Fritz framställning av Johan Liljencrants som läsaren erbjuds. Den långa tid som forskningen pågått, omkring 65 år, har gett omfattande möjligheter att samla in material och källor. Fritz behärskning av ämnet, både i sak och sett i bredare perspektiv, när det gäller Liljencrants tid och intellektuella omgivning är imponerande. Boken skulle samtidigt ha vunnit på en redigering av det digra materialet. Nu är själva omfattningen av beskrivningarna av alla turer i det finanspolitiska spelet under finansministertiden närmast övermäktigt att ta till sig. Flera olika utvidgningar och specialstudier, alla intressanta i sig, har också lagts till boken i supplement. Det gör att det inte är helt uppenbart vem boken vänder sig till. Den allmänt historieintresserade kommer sannolikt att gå vill i materialet.

Sett från forskarhåll kan det givetvis sättas i fråga om den starkt personhistoriska inriktningen är en rimlig ansats för en djupare förståelse av tiden och personen. En enskild person, om än arbetande med vida mandat under en enväldig monark, har ändå verkat i en samtid med många olika

med- och motkrafter, och har inte själv satt agendan för så många skeenden. En något bantad omfattning där den utmärkta inledningen i boken samt de mycket överskådliga sammanfattande texterna i slutet mötts av en lika effektiv framställning när det gäller finansministertiden däremellan, hade sannolikt varit lättare att tillägna sig för de flesta.

Uppsala universitet

BJÖRN HASSELGREN

Kekke Stadin, *The Formal Call in the Making of the Baltic Bourgeoisie* (New York, NY: Routledge 2022). 189 s.

Målaren Carl Larsson på visit hos konstsamlerskan Wilhelmina Hallwyl i Stockholm 1898 – upklädd, men inte alltför formellt och med visitkortet i handen, redo att överräckas till betjänten. Så inleds Kekke Stadin nya bok om 1800-talets societetsliv inom Östersjöregionens borgerlighet. Vi möter miljöer och personlighetstyper som borde kännas bekanta efter alla kostymdramer med handlingen förlagd till 1800-talet. Kekke Stadin lyckas trots det belysa nya aspekter av denna väl genomtröskade epok, dess sociala spel och kulturella koder.

Istället för att rama in borgarklassen med hjälp av nationalstatliga gränsdragningar är det Östersjöregionen som utgör scenen, huvudsakligen Sverige och Finland men med illustrativa exempel hämtade från de baltiska staterna. Tyskland, tillsammans med England och Frankrike, spelar rollen av referenspunkter för framställningen. De grundläggande mönstren i Östersjöregionen var desamma som på andra håll i Europa men med vissa variationer betingade av geografiska och andra skillnader exempelvis i fråga om urbaniseringsgrad och industrialiseringsmönster. De nordiska somrarnas vita nätter inbjöd förvisso till kvällssamkväm, men för de långa, mörka vintersäsongerna var stearinljusen, från 1840-talet, och, ett par decennier senare, fotogenlampan viktiga förutsättningar för societetslivet (s. 145–146).

Ett annat intressant inslag är de läsefrukter som Stadin utgår från. Bourdieu är den teoretiska inspirationskällan – inte förvånande med tanke på ämnet – men det är på sitt sätt mera uppfriskande att upptäcka referenser till såväl Georg Simmel som Thorstein Veblen. Exempelvis Simmel avfärdades en gång i tiden som en lättviktig salongsfilosof. Men i *The Formal Call* används Simmel och Veblen på ett fruktbart sätt som samtida ögonvittnen till modets sociala betydelse samhället runt sekelskiftet 1900, litet på samma sätt som Thomas Manns *Buddenbrooks* (1901) med flera skönlitterära verk används för att gestalta tidens kultur. Veblen (1899, 2010) vittnade således